

Členek v slovenskem jezikoslovju in slovarju

Tatjana Balažič Bulč

Abstract

In Slovenian linguistics particle has been an independent word class since the 1970s, but there still is no general consensus on what particle actually is and which classification would be the most appropriate to encompass its wide range of meanings and functions. This is reflected in the fact that, as a word class, particle often serves as a »repository« for unclassified lexis. The aim of this paper is to present the previous research studies conducted on Slovenian particles. Different researchers have discussed particle from various theoretical perspectives: from syntactic-semantic approaches and a variety of functional-semantic theories, to text linguistics and pragmatics. However, this knowledge has for the most part not been implemented in the Slovenian lexicography. Despite various approaches to the issue of particles, some studies identify common characteristics that could serve as a starting point for further studies, which will certainly benefit from the findings in corpus linguistics.

Keywords: Slovenian, word classes, particle, particle classification, lexicography

Ključne besede: slovenščina, besedne vrste, členek, klasifikacija členka, leksikografija

1 UVOD

Čeprav je v slovenski besednovrstni kategorizaciji členek že od 70. let prejšnjega stoletja samostojna kategorija, v slovenskem jezikoslovju vse do danes ni nekega konsenza, kaj členek pravzaprav je. Njegovo opredelitev v precejšnji meri otežujeta pomenska oziroma, bolje rečeno, funkcijska neulovljivost jezikovnih elementov znotraj same besedne vrste in njegova pogosta homonimnost z drugimi besednimi vrstami, zlasti s prislovom in veznikom (več o tem npr. Krek 2015), dodatna oteževalna okoliščina pa so tudi nekatere druge lastnosti členka. Ena od teh je prav gotovo njegova »mejnost«, saj bi lahko rekli, da je členek oblikoskladenjska kategorija, ki se pomensko odraža na besedilni ravni. To dokazuje tudi dejstvo, da so členki v slovenskem jezikoslovju pogosto klasificirani kot jezikovni elementi, s katerimi tvorec besedila pravzaprav strukturira besedilo in sodijo na ravni besedila med metabesedilne elemente. Kot pravi Krek (2010: 222), je členek

ena od težavnejših kategorij /.../. V osnovi gre za kategorijo, ki je besednovrstno gledano motivirana predvsem s pomenom in deloma s skladenjsko vlogo, ne z notranjo zgradbo pripadajočih elementov. Trenutno opredeljevanje sega od povsem skladenjske vloge stavčnih konektorjev do diskurzivnih elementov, ki imajo do neke mere pomensko določljivo vlogo (mja, mh, mda, naa itd.), kar kategorijo spreminja v slabo določljivo odprto množico elementov, pri katerih posledično postane nujno razlikovanje med odprto kategorijo členka, prislova (gotovo, ravno, resnično, približno, preprosto itd.), medmeta, samostalnika (hudiča, zlodja, jok, figa, drek itd.) in drugih kategorij.

V dosedanjih raziskavah je členek prikazan z različnih zornih kotov in tudi teoretična izhodišča njegovih klasifikacij so zelo raznolika. Podrobnejše preglede posameznih pristopov so predstavili že drugi avtorji (gl. npr. Černelič 1991; Jakop 2000/2001, Smolej 2001), v tem prispevku pa skušam strniti dosedanja preučevanja členkov in med različnimi pogledi na problematiko poiskati morebitne skupne točke, ki bi lahko nakazale smernice za nadaljnja preučevanja. V ta namen bo najprej podan pregled teoretičnih izhodišč pri posameznih avtorjih, temu pa sledi kratek prikaz, kako se teoretične predpostavke odražajo v slovenski leksikografski praksi, kjer se zahtevnost pomenskega opisovanja členkov pokaže v vsej svoji luči.

2 RAZLIČNI VIDIKI OBRAVNAVE ČLENKOV V SLOVENSKEM JEZIKOSLOVJU

Kot je že v uvodu omenjeno, se členek v slovenskem jezikoslovju kot samostojna besedna vrsta pojavi v 70. letih prejšnjega stoletja, ko ga 1974. leta v okviru

nove kategorizacije besednih vrst izpostavi Toporišič (1974/1975). Po njegovem mnenju tradicionalno razlikovanje devetih besednih vrst (samostalnik, pridevnik, zaimek, števniki, glagol, prislov, predlog, veznik in medmet) »tako pokazuje veliko šibkih točk«, zato predlaga:

V slovenskem jeziku obstajajo 4 velike besedne (makro-) vrste: samostalniška in pridevniška beseda (obe sklonljivi), glagol (spregljiv) in prislov (nespregljiv, nesklonljiv, pač pa deloma pregiben); poleg tega je še 5 besednih vrst: členek, predlog, veznik, medmet in predikativ /.../ (Toporišič 1974/1975: 33).

Vendar pa je imel členek, kot ga danes razumemo, poseben status že pri njegovih predhodnikih, kjer v okviru prislova tvori dve samostojni skupini poudarnih in miselnih prislovov (gl. npr. Bajec et al. 1956). Kot pravi Černelič (1991: 82):

Pregled obravnavanja členkov v slovenskem jezikoslovju kaže, da so primeri členkov registrirani od vsega začetka, vendar so obravnavani v okviru prislovov, ker nimajo posebnih oblikoslovnih lastnosti. Njihova posebnost med prislovi se je pokazala, zlasti ko so se začeli oblikovati kriteriji za določanje prislovov. Taka merila so: možnost, da se po prislovu vpraša; značilnost, da pojasnjuje glagol, pridevnik, prislov in le izjemoma samostalnik kot desni prilastek; in končno – v stavku so samostojni stavčni členi. Morfološke značilnosti, vprašalnica, skladijska vloga in pomen pa so osnovna merila za razločevanje besednih vrst.

Podobnega mnenja je tudi Toporišič, ki v svoji slovnici (1976: 192, enako tudi 2000: 255) pravi: »Besedne vrste so v tej knjigi obravnavane kot pojmi za množice besed z enakimi skladijskimi vlogami in drugimi lastnostmi (npr. tvorjenost, slovnične kategorije, konverzivnost ipd.). Skladijske in druge lastnosti posamezne besedne vrste morajo biti razločevalne.« S skladijskimi kriteriji Toporišič (1974/75: 39) utemelji tudi novo besedno vrsto:

V sodobnem jezikoslovnem pojmovanju je členek besedna vrsta, ki se od prislova loči – preprosto povedano – po tem, da nima vprašalnice, tj. ne daje obvestila o kraju, času, načinu itd., ampak le o odnosu do vsebine povedi ali njenega dela, in torej tudi ni stavčni člen. Take besede so v naši tradicionalni slovnici imenovani poudarni in miselni prislovi /.../.

2.1 Tipološka klasifikacija členkov glede na skladijsko-pomenski kriterij

Toporišič členke opredeli kot nepregibno besedno vrsto, ki se po vlogi včasih približa veznikom ali prislovom. Kot pravi, s členki »vzpostavljamo zveze s sobesedilom, izražamo pomenske odtenke posameznih besed, delov stavka, celih stavkov

in povedi ali pa tvorimo skladenjske naklone« (Toporišič 1976: 384). Njihova besednoredna pozicija je »pred tistim delom stavka, ki ga posebej poudarjajo« (ibid.: 540). Kasneje opredeli tudi njihovo skladenjsko vlogo v stavčni strukturi, in sicer jo najprej imenuje »strnitev, tj. zamena kakega stavka, npr.: *Na podstrešju je samo ena sobica -> ... je ena sobica; drugih ni*« (Toporišič 1982: 333), kasneje pa termin nadomesti z izrazom stavčni skrčki: »Členki niso deli stavčnih zgradb, v okviru katerih se pojavljajo, ampak skrčki, ki nadomeščajo izpustne stavke, ki bi lahko ubesedovali sotvarje stavkov, v katerih so členki« (Toporišič 2000: 445). Pri tem navede podoben zgled kot pri strnitvi: *Sosedovi imajo samo enega otroka, ki ga lahko razumemo kot Sosedovi imajo enega otroka, imeli pa bi jih lahko več (oz. navadno je v družinah več kot en otrok)*. Iz zgledov je razvidno, da gre za isto pojavnost. Zanimivo je, da Toporišič že od vsega začetka med členke uvršča tudi t. i. frazeološke členke oz. stalne besedne zveze, kot so npr. *kje neki, to se ve da ne, da le ne bi, tako rekoč, splošno govoreč, z drugimi besedami, kakor se reče, po pravici povedano, da po pravici povem, po mojem mnenju, prej ko ne, kako da ne, kako to da ne, tako tako, da da, nikakor ne* (gl. npr. Toporišič 1974: 277).

Avtor v prvi izdaji svoje slovnice (1976: 384–385) poda pomensko klasifikacijo členkov, ki je, kot sam pravi, narejena po slovaški akademijski slovnici (Toporišič 1982: 146). V tem smislu loči:

1. navezovalne členke, ki se navezujejo na predhodno izjavo (npr. *a, in, ja, zakaj potem, pa, potem pa, sicer pa*);
2. členke čustvovanja (npr. *hvala bogu, žal, dobro*);
3. poudarne členke (npr. *ravno, posebno, zlasti, predvsem*);
4. izvzemalne členke (npr. *le, samo, edino, komaj*);
5. presojevalne členke (npr. *kaki, blizu, približno, skoraj*);
6. dodajalne členke (npr. *tudi, prav tako, niti, poleg tega*);
7. členke zadržka (npr. *pravzaprav, pač, saj, komaj, že, sicer, resda*);
8. členke potrjevanja ali soglašanja (npr. *da, dejansko, gotovo, ja, kajpak, pravilno, prosim, res, seve, seveda, očitno, pri moji duši*);
9. členke možnosti ali verjetnosti (npr. *morda, mogoče, nemara, konec koncev, bržčas, bržkone, verjetno, komaj*);
10. členke mnenja ali domneve (npr. *baje, menda, češ da, denimo, recimo*);
11. vprašalne členke (npr. *ali, a, kaj, mar, kaj, kajne*);
12. spodbujalne členke, in sicer trdilne (npr. *a, da, kako ne, ko, morda, naj bo*) in nikalne (npr. *da, kaj, kakopak, ko, nikar*);
13. členke zanikanja in nesoglašanja (npr. *ne, nikar, ni, vraga, figo*).

Kasneje to klasifikacijo nekoliko modificira, v četrti izdaji slovnice pa ji doda novo, ki jo imenuje Prva klasifikacija (Toporišič 2000: 445–448). V novi klasifikaciji loči štiri osnovne tipe členkov:

1. pozivni (apelni), kjer se tvorec besedila obrača na naslovnika in na njegovo razmerje do sporočane resničnosti; v to skupino sodijo naslednji podtipi členkov:
  - a) vprašalni (npr. *ali, ali ne, kaj ne, a, mar*),
  - b) zahtevalni ali ukazovalni (npr. *naj, da, no*),
  - c) želelni (npr. *naj, ko, da*),
  - d) prepričevalni (npr. *res, resnično, dejansko, saj, gotovo*),
  - e) zagotavljalni (npr. *dejansko, pri moji veri, gotovo*),
  - f) nasprotovalni (npr. *toda, ko pa, vendar, saj*),
  - g) grozilni (npr. *saj, boš že, še*),
  - h) očitalni (*pa*);
2. vrednotenjski, ki podajajo tvorčevo razmerje do vsebine besedila:
  - a) naklonski: gotovostni (npr. *gotovo – gotovo, očitno, nedvomno, tako in tako; verjetno – verjetno, pač, najverjetneje; ni gotovo – morda, nemara, navsezadnje, morebiti, konec koncev, bržčas; skoraj gotovo – komaj, težko; ni gotovo – bog vedi, vrag ve, kdo ve, baje*); hotenjski (npr. *nujno*),
  - b) vrednotenjski primerjalni (npr. *dobesedno, tako rekoč, kakor*),
  - c) popravni (npr. *torej, bolje*),
  - d) domnevalni: nečustvenostni (npr. *kajpada, razumljivo, očitno*); čustvenostni (npr. *za čuda, toda, tako in tako*),
  - e) merilni: nepolnomerilni (npr. *samo, prej, skoraj*); polnomerilni (npr. *dobesedno*); približne mere (npr. *okrog, okoli, blizu*),
  - f) poudarjalni (npr. *sploh, še, niti za trenutek, edino, tudi, že*);
3. čustvenostni, ki podajajo čustvena razmerja, kot so presenečenje, čudenje, pomilovanje, pomiritev (npr. *hvala bogu, k sreči, boglonaj*), razočaranje (npr. *žal, na nesrečo*), malomarnost, bojazen (npr. *bog ne daj*);
4. besedilnozgradbeni, ki kažejo razmerje besedovalca do zgradbe besedila, in sicer:
  - a) naznačujejo začetek besedila ali njegovega dela (npr. *nu, no, ja, torej, tako*),

- b) členijo besedilo izrecno: premočrtno, in sicer naštevalno (npr. *obenem, poleg tega, nadalje, končno, prvič – drugič – tretjič, niti – niti, tako – kakor*) oz. opozarjalno (npr. *skratka, preprosto, nasprotno, slučajno, pravzaprav, potemtakem, natančneje*),
- c) besedilo členijo sovsebnostno (implikativno), in sicer s poudarjanjem nasprotja (npr. *samo*) oz. z izbiro izrazov istega reda (npr. *na primer, recimo, čeprav*).

Kot je razvidno iz zgornjih tipov, je nova klasifikacija precej bližje funkcijskemu vidiku, vendar nekoliko preseneča, da pravzaprav nikjer ne poda teoretičnih izhodišč zanj, zato je morda tudi nekoliko težje razumljiva. Vsekakor pa, kot pravi Smolej (2009: 15), »kaže v smer obveznega razumevanja členkov kot komunikacijske (povezovalne) in besedilne besedne vrste, kar pomeni, da naj bi bila osnovna vloga členkov izražanje razmerja govorečega do vsebine/sogovorca ali členjenja besedila«, s tem pa je nakazan tudi »možni novi pristop (besedilni, pragmatični) k razumevanju členkov«. In glede na to, da členki nimajo stvarnega pomena, je tudi delitev glede na pomen, kot pravi Černelič Kozlevčar (1993: 225), drugotna; precej bolj pomembna je namreč njihova funkcija v stavku, povedi in besedilu.

2.2 Tipološka klasifikacija členkov glede na funkcijsko-pomenski kriterij

Černelič Kozlevčar (1993: 225) meni, da je osnovno merilo za delitev členkov njihova vloga v stavku. V tem smislu loči členke, ki:

1. opravljajo določeno vlogo v stavku glede na skladenjski naklon: spodbuhalni in vprašalni členki;
2. izražajo določeno razmerje do stvarnosti oz. resničnosti povedanega: možnostni oz. verjetnostni členki, členki mnenja, domneve, zadržka;
3. se navezujejo na posamezni stavčni člen, pri čemer člen v stavku izpostavljajo: poudarni, izvzemalni in presojevalni členki;
4. ne vežejo stavkov, ampak izražajo razmerje do sobesedila: navezovalni členki.

Kot je razvidno iz zgoraj navedenega, so podtipi nekoliko modificirana Toporišičeva klasifikacija.

Glede na funkcijo členkov v stavku, povedi oz. besedilu avtorica loči štiri osnovne podskupine:

1. skladijskonaklonske členke: vprašalni (npr. *ali*), železni (npr. *naj*);
2. naklonske členke v ožjem smislu, s katerimi govorec izraža svoje razmerje do vsebine ali do naslovnika;¹
3. poudarne členke, ki kot skladijski del stavčnega člena okrepijo stavek oz. poved;
4. navezovalne členke, ki vzpostavljajo pomenska razmerja s sobesedilom.

Funkcijsko-pomensko delitev členkov na dve temeljni skupini, na povezovalne in naklonske členke, prevzame tudi Žele (2015: 17) in, po njenem mnenju, takšna delitev ustreza tudi sporočanjško-pragmatičnemu vidiku. V okviru vsake skupine loči naslednje podskupine:

1. povezovalni (besedilni) členki, ki izhajajo iz pragmatičnih okoliščin in poudarjajo besedilno koherentnost in kohezivnost:
  - a) dodajalni (npr. *celo, kaj šele, še več*),
  - b) izbirni (npr. *drugače, sicer pa*),
  - c) izvzemalni (npr. *edino, le, sicer*),
  - d) navezovalni oz. nadaljevalni (npr. *kakorkoli že, najsibodi, potemtakem, vendarle, vsekakor*),
  - e) nadomestni (npr. *namesto tega, nasprotno*),
  - f) nasprotovalni (npr. *zato pa*),
  - g) pojasnjevalni (npr. *to se pravi, torej*),
  - h) ponazarjalni (npr. *namreč*),
  - i) popravni (npr. *ali bolje, namreč, oziroma*),
  - j) poudarni (npr. *pravzaprav, predvsem, vsaj, zlasti*),
  - k) povzermalni (npr. *skratka, torej*),
  - l) zastranitveni (npr. *mimogrede*);
2. naklonski (medosebni) členki, ki izhajajo iz sporočanjških razmerij in se osredotočajo na udeležence, okoliščine, glagolski proces ali količino:
  - a) čustvenostni (npr. *bogvaruj, končno, saj, začuda*),
  - b) pozivni (npr. *dejansko, kajne, naj, mar*),
  - c) vrednotenjski (npr. *baje, morda, navsezadnje, nemara, takorekoč, verjetno*),
  - d) členki zanikanja (npr. *nikar*).

¹ Jakop (2000: 68) združi obe naklonski skupini v eno v širšem smislu.

V nadaljevanju doda, da členki, ne povezovalni ne naklonski, niso deli propozicije, temveč jo le modificirajo (Žele 2015: 17), o čemer podrobneje govori že Vidovič Muha (2013: 35), ko pravi, da je članek »vsaj v delu svojega obsega modificiran izraz globinskega stavčnega dela povedi, kar se površinsko kaže v njegovi vlogi modifikatorja stavka oz. katerega izmed stavčnih členov«. Članek je torej, kot pravi Žele (2014b: 322):

»samostojna skladenjskofunkcijska besedna vrsta oz. skladenjskofunkcijski modifikator, ki pa nima niti predmetnega niti slovničnega samostojnega pomena niti ni oblikovno določena, in kot funkcijsko razpomenjena ali besedilno omejena besedna vrsta – saj jo sproti določa šele konkretna skladnja – je tudi stavčni nečlen oz. modifikator tipa *seveda*.«

Členki spreminjajo pomenska razmerja in vnašajo nova, z njimi se sporočevalec navezuje na kontekst, pri čemer izraža različne pomenske in čustvene odtenke posameznih izrazov ali povedi. In, po avtoričinem mnenju, se morajo vse te različne funkcije odražati tudi v slovarskih razlagah: »V ospredju je torej njihova vloga v besedilu oz. besedilna funkcija, zato so samo funkcijska beseda in slovarske razlage za členke so (samo) funkcijske; leksikografsko lahko članek opredelimo kot ubesedeno (slovarsko) referenco z govornim dejanjem« (Žele 2015: 17).

2.3 Tipološka klasifikacija členkov glede na besedilni oz. pragmatkosporočilni kriterij

Smolej (2004a: 142) meni, da sta potrebni in nujni tako semantična kot skladenjska raven preučevanja, vendar pa v analizah že ves čas »ostaja odprto in nerešeno vprašanje besedilotvorne funkcijske zmožnosti členkov in nadalje pragmatkosporočilne vrednosti, ki jo členki dobijo s konkretno rabo v povedi«. V tem smislu predlaga analizo členkov »le na ravni besedilnega okvirja oz. le na temelju sobesedila, v katerem so členki uporabljeni« (Smolej 2001: 48), pri čemer bi bila glavna kriterija za klasifikacijo njihovo skladenjsko vedenje in njihova zmožnost opravljanja besedilotvorne funkcije (ibid.: 96).

Smolej predstavi tri različne klasifikacije členkov.

Prva (Smolej 2001: 82) sledi funkcijsko-pomenskemu kriteriju, pri čemer, tako kot že njeni predhodniki, loči »dve osnovni nadskupini, ki pa se med seboj prepletata oz. ki sta med seboj povezani«, saj lahko nekateri členki (poudarjalni) opravljajo obe funkciji:

1. pomenski modifikatorji, ki omejujejo in natančno določajo pomen/cilj sporočilne funkcije, v povedi pa so vidni kot pomenska dopolnitev vsebine

oz. referencialnega pomena: modalni členki (npr. *morda, verjetno, gotovo*), poudarjalni členki (npr. *saj, če, da*), členki čustvovanja (npr. *žal, na srečo*), nikalni členki (kadar niso v funkciji odgovora na polno vprašanje);

2. besedilni povezovalci, ki so lahko a) sekundarni nosilci vsebine (anafortična sredstva), ki prenašajo vsebino predhodnih delov besedila oz. besedilnih polnopomenskih enot, b) napovedovalci modifikacije oblike oz. modifikacije leksikalnih sredstev, ki so most med dvema skupinama besedilnih polnopomenskih enot z isto ali podobno vsebino, c) delilni signali, ki spremljajo različne faze govornega dejanja (začetek, konec, njegovo prekinjanje, ponovno navezovanje ipd.).

Druga klasifikacija, ki členke razvršča glede na njihovo skladijsko vedenje in njihovo zmožnost opravljanja besedilotvorne funkcije (Smolej 2001: 100–246):

1. pritrdilni in nikalni členki (npr. *da, ja, ne, nikar, nikakor, niti, nič, kje pa*);
2. tvorci stalnih sporočanjških oblik povedi (npr. *a, ali, če, da, kaj, ko, mar, naj, saj*), kamor prišteva štiri osnovne vrste sporočanjških dejanj (obvestilo, vprašanje, ukaz, želja) in še druge vrste (nasvet, zavrnitev, opozorilo, očitek, grožnja, graja, predlog itd.);
3. modalni členki:
  - a) ki v povedi vplivajo na vrednost gotovostne naklonskosti (npr. *absolutno, brez dvoma, dejansko, gotovo, niti slučajno, očitno, prav, res, seveda*),
  - b) ki ne vplivajo na vrednost gotovostne naklonskosti, ampak prenašajo subjektivno stališče govorca (npr. *baje, bržkone, menda, morda, najbrž, po vsej verjetnosti*),
  - c) ki imajo obe funkciji;
4. členki čustvovanja (npr. *na srečo, žal, hvala bogu*);
5. poudarjalni členki (npr. *blizu, domala, izključno, malone, natančno, predvsem, ravno, še, šele, tudi, zgolj, zlasti*);
6. besedilni povezovalci:
  - a) sekundarni nosilci vsebine (npr. *drugače povedano*),
  - b) napovedovalci modifikacije oblike (npr. *kakor koli že, kljub vsemu, konec koncev, nenazadnje, se pravi, sicer, skratka, torej, vseeno*),
  - c) delilni signali (npr. *prvič, drugič, dalje, za začetek*).

Tretja klasifikacija (Smolej 2001: 269) temelji na stopnji obveznosti členkov v strukturi, pri čemer se ločijo:

1. obvezni členki (členki pritrilnosti, zanikanja, del tvorcev stalnih sporočanjskih oblik povedi, modalni členki z vlogo slabitve gotovostne naklonskosti, modalni členki z vlogo krepitev in slabitve gotovostne naklonskosti, kadar so odgovor na polno vprašanje, poudarjalni členki, kadar opravljajo tudi vlogo besedilnih povezovalcev, besedilni povezovalci):
  - a) dvostopenjski (obveznost višje stopnje), pri čemer odstranitev členka poruši sporočajsko obliko povedi in posledično tudi besedilno koherenco,
  - b) enostopenjski (obveznost nižje stopnje), pri čemer odstranitev členka vpliva le na prekinitev besedilnega toka oz. besedilnega smisla;
2. neobvezni članek, ki ga lahko iz povedi odstranimo, ne da bi bila pri tem kakorkoli porušena sporočajška oblika povedi ali zgradba besedila (poudarjalni nikalni členki, nekateri tvorci stalnih sporočanjskih oblik povedi, modalni členki z vlogo krepitev gotovostne naklonskosti, kadar niso odgovor na polno vprašanje, nekateri modalni členki, členki čustvovanja, poudarjalni členki, kadar ne opravljajo besedilotvorne vloge).

2.4 Tipološka klasifikacija členkov na osnovi sistemske funkcijske slovnice

Podobno kot predhodniki, tudi Skubic (1999: 211), ki izhaja iz Hallidayeve sistemske funkcijske slovnice (Halliday 1985), ugotavlja, da členki v stavčni strukturi ne morejo nastopati kot stavčni členi in se zdi, kot »da *stojijo* ob skupini besed (ki je lahko stavek ali katerikoli njegov del) in jo na neki način modificirajo, vplivajo na njeno vrednost v danem kontekstu«. Zato meni, da je namesto semantičnih meril precej pomembnejša njihova funkcija v strukturi in pomenski podstavi stavka. Za razliko od prislovov, ki imajo propozicijsko (okolščinsko) funkcijo, imajo členki povezovalno oziroma modalno funkcijo (Skubic 1999: 229).

Klasifikacije členkov se Skubic loti iz povsem drugega zornega kota. Na primeru publicističnih besedil in z metodologijo sistemske funkcijske slovnice klasificira povezovalne členke, v klasifikacijo pa vključi tudi veznike, ki so sposobni izražati razmerje med povedmi, ter formalno in semantično integrirane strukture (prve so različni delni stavki, ki niso sestavni del propozicije, druge pa so sestavni deli propozicij). Pri tem loči tri tipe razširjanja besedila:

1. dodelava ali opis, kjer dodani stavek temeljiteje dodela prvega, in sicer ga ponovi z drugimi besedami kot:
  - a) preoblikovanje, tj. ponovitev vsebine z drugimi besedami (veznik *in sicer*, členki *se pravi*, *z drugimi besedami*, *torej*, formalno integrirane strukture *to se pravi*; *da*, *lahko bi rekli*; *da*, *to pomeni*, *da*);

- b) ponazoritev, tj. pojasnitev vsebine s konkretnimi podrobnostmi (vezniki *in sicer, in to*, členki *na primer, denimo, namreč*, formalno integrirane strukture *če ponazorim; za ilustracijo naj povem, da*),
- c) pojasnilo, tj. spremenjena vsebina v obliki popravka (členki *namreč, ali bolje, oziroma*, formalno integrirane strukture *če smo natančnejši*), zastranitve (členki *mimogrede*, formalno integrirane strukture *kolče smo že pri tem*), vrnitve (členki *torej*, formalno integrirane strukture *če se vrnem, če nadaljujem, kot sem rekel*), opustitve (vezniki *sicer pa*, členki *kakorkoli že, vsekakor, vendarle*, formalno integrirane strukture *kakorkoli pogledamo, če pustimo to ob strani*, semantično integrirane strukture *kljub vsemu, v vsakem primeru*), izpostavitve (členki *predvsem, še posebej, zlasti*, formalno integrirane strukture *posebej kaže izpostaviti, da*), povzetka (členki *skratka, na kratko, v glavnem*, formalno integrirane strukture *če povzamem*), podkrepitve (členki *pravzaprav, v bistvu, dejansko*);
2. podaljšanje, kjer novi stavek prejšnjega podaljša z novo vsebino:
- a) z dodajanjem nove informacije (vezniki *in, ne samo – tudi, pa, medtem pa*, členki *poleg tega, tudi, še več*, formalno integrirane strukture *naj dodam še to, da*),
- b) s protivnim dodajanjem, tj. vsebina je s prvo v protislovju (vezniki *pa, ampak, toda*, členki *po drugi strani, obenem/hkrati pa, zato pa*),
- c) s spremembo, ki je izražena kot nadomestitev (vezniki *pa*, členki *nasprotno, namesto tega, zato pa*), izvzemanje (vezniki *le da*, členki *drugače pa, sicer, razen tega*, formalno integrirane strukture *če to odmislimo*), zamenjava (vezniki *ali pa*, členki *lahko pa tudi, drugače pa*, formalno integrirane strukture *druga možnost bi bila, da*);
3. dopolnitev, v kateri novi stavek prejšnjega dopolni z okoliščinskimi informacijami, in sicer:
- a) časovno-prostorsko, ki je lahko prostorska (semantično integrirane strukture *tam, zadaj, pred njim*), časovna (vezniki *nakar, nato*, členki *končno, takoj*, semantično integrirane strukture *najprej, na začetku, poprej, obenem, naslednjič*), notranja oz. endoforična (členki *najprej, prvič, na tem mestu, drugič, in končno*, formalno integrirane strukture *če začnem, ob tem lahko omenim še, da, če nadaljujem, če sklenem*), načinovna (semantično integrirane strukture *na ta način, prav tako, drugače*),
- b) vzročno-pogojno, ki je lahko vzročno-posledična (vezniki *kajti, saj, zato*, členki *saj, namreč, navsezadnje, posledično*, formalno integrirane

strukture *iz tega sledi, da, se pravi, da, rezultat je, da*, semantično integrirane strukture *zaradi tega, ker je tako, glede na to*, pogojna (členki *sicer, drugače*, formalno integrirane strukture *kot stvari stojijo*, semantično integrirane strukture *v tem primeru, potem, če je tako*), dopustna (vezniki *a, ampak*, členki *resda, načeloma, vendar pa, po drugi strani pa*, semantično integrirane strukture *kljub temu*),

- c) ozirno, tj. razlagati jo treba v tematskem okviru prejšnje povedi (semantično integrirane strukture *tukaj, glede tega, v zvezi s tem*).

3 POJMOVANJE ČLENKOV V SLOVENSKI LEKSIKOGRAFIJI

Neenotnost pri pojmovanju členka se odraža tudi v slovenski leksikografiji. V nadaljevanju sledi kratek prikaz obravnave členkov v različnih slovenskih jezikovnih priročnikih: Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ1), Slovenskem pravopisu (SP), drugi izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ2), Slovarju slovenskih členkov (SSČ), Slovenskem oblikoslovnem leksikonu Sloleks (Sloleks) in Presisovem večjezičnem slovarju (PVS). Vsi priročniki (razen SSKJ2) so prosto dostopni na spletni strani www.termania.net.

Glede na to, da je koncept za SSKJ1 (1970–1991) nastal v 60. letih prejšnjega stoletja, konceptualno temelji na predtoporišičevski slovnici, kar je razvidno tudi iz slovarske iztočnice *členek*, ki ima v lingvistiki pomen 'beseda brez samostojnega pomena, ki se navadno prideva drugim' oz., kot pravijo Bajec et al. (1956: 256), »členke imenujemo nepregibne besede, kadar ne živé več v samostojnem besednem pomenu, marveč so le sestavni del stalnih rekel ali besed, ki jim včasih dajejo poudarek ali pomensko tančino«, kot so npr. *le (tale, le-ta)*, *li (ka-li, ali)*, *si (lej si ga no, bodisi)*, *ga (bog si ga vedi)*, *bodi (kdorsibodi)*, *koli (kjer koli, karkoli, kakorkoli)* itd.

Teoretične predpostavke o členku kot samostojni besedni vrsti, ki jih Toporišič opiše v svoji slovnici, se v praksi prvič uveljavijo v Slovarskem delu SP (2001), kot samostojna besedna vrsta pa so izpostavljeni tudi v prenovljenem SSKJ2, kjer se poleg členka pojavi novo kvalifikatorsko pojasnilo 'v členkovni rabi'. Nekoliko nenavadno pa je, da je vseh členkov v SSKJ2, kot pravi Krek (2014: 152), »193, a pogosto povsem drugih kot v SP2001«. Že v Uvodu je predstavljen tudi koncept slovarskih razlag: »Členek ima ali (nepolno) pomensko oziroma sinonimno (cirka, ipak, vešda, žalibog) ali pomensko-funkcijsko (ampak, edino, seveda, začuda) razlago« (SSKJ2: 32), iz česar lahko sklepamo, da slovarski opisi temeljijo predvsem na pomenskem opisovanju, ki pa se je izkazalo kot ne najbolj ustrezno.

Podoben pristop se nakazuje tudi v Osnutku koncepta novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika (Gliha Komac et al. 2015).

Skoraj istočasno kot SSKJ2 izide tudi SSČ (Žele 2014b), ki povzroči še dodatno zmešnjavo. Avtorica namreč v slovarju navaja členke v precej širšem smislu in, med drugim, kot členke označi tudi nekatere besede, ki so v SSKJ2 označene kot medmeti (npr. *ah, aha, eh, i, o*). Sama klasifikacija členkov v slovarju sicer temelji na teoretičnih predpostavkah, podanih npr. v Žele (2015), vendar pri podrobnejši analizi lahko vidimo, da teorija v praksi očitno ne deluje. Tako so npr. nekateri členki, ki so v klasifikaciji navedeni kot zgledi posameznih tipov, v slovarju razvrščeni v drugo podvrsto, npr. pri povezovalni členkih je nadomestni *nasprotno* razvrščen med nasprotovalne, pojasnjevalni *torej* med navezovalne, ponazarjalni *namreč* med pojasnjevalne itd., pri naklonskih členkih je čustvenostni *saj* uvrščen med vrednotenjske, pozivni *dejansko* med vrednotenjske, pozivni *mar* med čustvenostne itd. Nekateri členki pa so razvrščeni celo v drugo vrsto, npr. povezovalni dodajalni *kaj šele* med naklonske nikalne, pojasnjevalni navezovalni *kakorkoli že* med naklonske vrednotenjske, povezovalni navezovalni *vsekakor* med naklonske vrednotenjske itd.

Nekoliko drugačni kriteriji za določanje besednovrstnih kategorij so uporabljene v priročnikih, nastalih po metodologiji korpusnega jezikoslovja, kot sta npr. Slovenski oblikoslovni leksikon Sloleks, ki je nastal v okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku (2008–2013), ali Presisov večjezični slovar, narejen iz slovarja, ki ga uporablja strojni prevajalnik Presis. Oba sta namreč nastala na temelju Priporočil za oblikoslovno označevanje JOS. Avtorji (Erjavec et al. 2010) ugotavljajo, da so v jezikovnih priročnikih informacije o besednovrstni pripadnosti velikega deleža členkov zelo različne, saj so uvrščeni bodisi med členke bodisi med prislove, ponekod pa se kot dvojnice pojavljajo v obeh kategorijah. Klasificiranje besedne vrste glede na semantiko konteksta, tj. z uporabo vprašalnice, ki jo v primeru prislovov lahko zastavljamo, v primeru členkov pa ne, po njihovem mnenju ni ustrezno, ker se težave pojavljajo že na ravni ročnega določevanja, medtem ko je za avtomatsko analizo naloga težje izvedljiva (več o tem npr. Krek 2010). Ena od možnosti je, kot pravijo, »da se besedam, ki se v kontekstu lahko uporabljajo zgolj kot členki – to je, ki nikoli ne omogočajo zastavljanja vprašalnice – (ali pa so enakopisni z besednimi vrstami, ki omogočajo lahko razdvoumljanje, npr. s samostalniki), pripiše besednovrstna oznaka členek, vsem tistim, ki so enakopisni s prislovi, pa vedno le oznaka prislov«. Rezultati njihovih raziskav na korpusu FidaPLUS so pokazali, da je od 43 različnih besed 21 takih, ki so v leksikonu navedene le kot členek (*češ, ja, kajpak, komaj, le, menda, morda, najbrž, nemara, pač, pravzaprav, seveda, skoraj, sploh, še, šele, tudi, vsaj, zgolj, zopet, že*), dodatni štirje taki, ki so homonimni z lahko razdvoumljivimi besednimi vrstami (*celo, no, pa, torej*), ter 18 takih, ki so homonimni (tudi) s prislovi (*kar, končno,*

največ, nazadnje, ne, okoli, okrog, prav, predvsem, približno, ravno, res, resda, resnično, samo, verjetno, zlasti, žal), ki bi jih po novem označevali le kot prislove, kot členke pa ne. Podoznačevanje členkov v Priporočilih ni predvideno, predvsem zaradi nejasnih opredelitev te besedne vrste v strokovnih priročnikih.

4 ZAKLJUČEK OZ. KAKO NAPREJ

Kot je razvidno iz kratkega pregleda preučevanja členkov v slovenskem jezikoslovju, ostaja kljub različnim metodološko-raziskovalnim pristopom vprašanje členkov nerešeno. Tako se npr. začetni poskusi pomensko-skladenjske klasifikacije (gl. npr. Toporišič 1976), pri kateri se članek razvršča med slovnicih oz. nepolnopomenske besedne vrste, ki za razliko od predmetnopomenskih oz. polnopomenskih vzpostavljajo slovnicih razmerja med predmetnopomenskimi besedami, izkažejo kot neuspešni. Na drugi strani pa tudi funkcijske (gl. npr. Černelič 1991; Skubic 1999; Žele 2014) in besedilno-funcijske (Smolej 2004) ne prinesejo jasnih rešitev. Dejstvo pa je, da vse raziskave potrjujejo, da lahko govorimo o členu kot o samostojni besedni vrsti oz., kot pravi Müller (2009: 18), je vsekakor »upravičeno in utemeljeno od prislova ločevati članek«. Čeprav so izhodišča raziskav različna, se kažejo v njih tudi nekatere skupne točke. V tem smislu bi lahko članek opredelili kot modifikacijsko besedno vrsto, ki doda pomensko vrednost jezikovni strukturi, na katero se nanaša. V dosedanjih raziskavah se nakazujeta dve temeljni podskupini členkov: 1) modalni oz. naklonski členki, ki jezikovno strukturo pomensko dopolnijo s tvorčevim odnosom do ubesedene stvarnosti, okoliščin, besedila ipd., in 2) povezovalni členki, ki povezujejo jezikovne enote na ravni besedila. Gorjanc (1998: 372) meni, da bi lahko členkovno skupino lahko definirali (a) z razvrstitvijo – nestabilni konektorski položaj, (b) z odsotnostjo kohezivne vezi, in (c) z modifikacijo dela besedila, ob katerega se razvrščajo. Predvsem to velja za povezovalno skupino. Članek v skladijski strukturi nima skladijske vloge oziroma, kot pravi Grošelj (2015), ne ustreza nobenemu od treh tradicionalnih besednovrstnih kriterijev, saj se ga kot samostojno besedno vrsto ne da opredeliti ne pomensko (prekriven z drugimi nepolnopomenskimi besednimi vrstami), ne oblikoslovno (prekriven z drugimi nepregibnimi besednimi vrstami) ne skladijsko (nima stavčnočlenske vloge), zato bi bil pri njegovi nadaljnji klasifikaciji morda ustrežnejši besedilni funkcijski pristop, ki se mu med navedenimi klasifikacijami še najbolj približa Skubic (1999), teoretično in praktično podprt s korpusnim pristopom, ki nam omogoča vzorčenje precej večje količine podatkov in obenem precej bolj sistematičen vpogled v jezikovne strukture. Pri tem se mi zdi, da homonimnost z drugimi besednimi vrstami, predvsem s prislovom, ne bi smela biti argument za neoznačevanje členu in se strinjam s Krekom (2010: 222), ko pravi, da se »najboljši kompromis zdi ta, da se množico členkovnih elementov razmeroma natančno določi, s čimer pri analizi potem vemo, kje lahko pričakujemo razlikovanje med členu in drugimi elementi.«

Samo klasifikacijo pa bi bilo treba izvesti na podlagi rezultatov korpusne analize in ne obratno. Dosedanja praksa klasificiranja členkov na temelju jezikovnih občutkov, drugih klasifikacij ipd. in iskanja potrditev v praksi namreč ni obrodila sadov. Poseben premislek zahtevajo večdelni členki oz. členkovni frazemi, predvsem zato, ker so v nekaterih klasifikacijah poleg večdelnih členkov, kot so npr. *tako ali tako*, *kakorkoli že*, *usekakor pa* ipd., kot členki navedeni tudi jezikovni elementi, ki sodijo k besedilnim kategorijam metabesedila oz. metadiskurza, kot je npr. *po mojem mnenju*, *z drugimi besedami*, *se pravi*, *po drugi strani*. Pokazalo se je tudi, da pomenske razlage pri opisovanju členkov v slovarjih niso ustrezne, saj so, kot pravi Müller (2009: 105), precej oddaljene od prave uporabnosti. Zato predlaga vključevanje situativne semantike v samo razlago ali, z drugimi besedami, pojasnilo, v katerih situacijah uporabimo določen členek, npr. pri členku *da* 'da rečem, kadar soglašam s sogovornikom ali s povedanim'. Takšni opisi so tudi za uporabnike slovarja precej bolj razumljivi, saj, kot je navedeno tudi v Predlogu za izdelavo Slovarja sodobnega slovenskega jezika, »eksplicitno navajanje slovničnih podatkov v slovarju pogosto zaradi prezahtevnega metajezika ne doseže uporabnikov oz. jih uporabniki največkrat ignorirajo« (Krek et al. 2013b).

Seveda je to le ena od možnosti opredelitve, klasifikacije in opisovanja členkov, zagotovo pa je izdelava novega slovarja slovenskega jezika izvrstna priložnost za premislek tudi o tej temi.